

NR 1 • 2004 • ÅRG 59

Låt inte museet bli en metafor
för fortsatt inlåsning av kunskaper
och förståelse.
Det som behövs är ett mindre snarare
än större mentalt avstånd.
Det är ju ändå vårt samhälle som
kriminalvården företräder!

Karl-Henrik Ström

- Att hålla kunskapen levande
- Elektroniskt fängelse
- Fångarna, fängelserna och samhället
- Politisk religion

TIDSKRIFT FÖR KRIMINALVÅRD

NR 1 • 2004 • ÅRG 59

REDAKTIONENS ADRESS

Tidskrift för Kriminalvård
601 80 NORRKÖPING

REDAKTION

Stefan Eriksson, 0155-61 86 80
ansvarig utgivare
stefan.g.eriksson@kvv.se

Jan Gustavsson, 011-496 3892
Lars Metelius, 070-696 5429
Magnus Ström, 08-402 1117
Magnus Björkander, 08-5191 1900

PRENUMERANTREGISTER

Maria Danielsson, 011-496 3956

REDIGERING

Frans Schlyter, 011-496 3818

Tidskriften utkommer med 4 nummer per år.
Prenumerationspris 75 kr per år.
Medlemskap inkl. tidskrift 100 kr per år.
Postgiro 29 80 60 - 5

TRYCKERI

Väst kustmyran, Varberg
www.vastkustmyran.nu

ISSN 0040-6821

Tidskrift för Kriminalvård utges sedan 1946
med Svenska Fångvårdssällskapet som ägare.
Åsikter och idéer som framförs i signerade artiklar
eller i intervjuer står helt för artikelförfattarens
eller den intervjuades räkning.

innehåll

Ledare	3
Att hålla kunskapen levande	4
Kars-Henrik Ström	
Elektroniskät fängelse	7
Kjell Karlsson	
Fångar, fängelser och samhället	11
Jan Gustavsson	
Notiser	13
Politisk religion	16
Alf Metelius	

Manusstopp nr 2 är 15 maj 2004
Skriv på diskett, PC/Mac eller bifoga dokumentet
med epost till Frans.Schlyter@kvv.se

---

ledare

Kriminalvården är i ett ekonomiskt prekär läge. Dessutom har vi en besvärlig platssituation. Platssituationen är sannolikt det mest påtaliga för lokal myndighet. Den är visst på väg att lösas, på sikt i alla fall. Kritik riktas mot KVS och JD från lokala kriminalvårdare och intagna med anledning av bristen på resurser och alla dubbel- och överbeläggningar. Justitieministern och Generaldirektören uttalar sig i televisionen och berättar att kriminalvården i Sverige har en bättre situation än i alla andra länder. Bodström och Häll Eriksson fortsätter med att när vi nu har så mycket pengar borde kunna spara en hel del, åtminstone inte höja kostnaderna. Sant eller falskt är inte lätt att förtälja. Det är alltid svårt att ändra förutsättningar. Höja ambitionsnivån och minska plånboken svider (om det är en själv det gäller). Var och en lever i sin egen verklighet. Alla omställningar tar tid. Bilderna vi har i huvudet måste förändras. Så det handlar inte om att kriminalvårdare och intagna är gnälliga. Kriminalvårdare överlag är mycket lojala och vill göra ett bra arbete. Det gäller självfallet lokal som central verklighet. Det handlar nog om att det behövs lite tid för att skifta ambitionsnivå, ändra fokus, bygga kompetens, omstrukturera det dagliga arbetet o.s.v. Det krävs även någon form av delikat och vettig kommunikation. Om KVS och Justitiedepartementet ska fatta rimliga beslut och upprätta adekvata regler och staka ut uppnåbara mål krävs att man lyssnar på dem som levererar kriminalvård, det vill säga lokal nivå. Annars blir det tjorvig.

Det är självklart att framtidens kriminalvård grundas i historien och vad som händer idag. Detta nummer berör därför både och. Karl-Erik Ström skriver om att hålla kunskap levande och förnya den. Kjell Karlsson beskriver en sannolik framtid i form utökad elektronisk kontroll. Jan Gustavsson tittar på förändringar för intagna i ett tidsperspektiv. Alf Metelius ger ett perspektiv kring Turkiets vara eller inte vara i EU, politisk religion! Några notiser finns även med; Lite uppmärksamhet ger vi en avhandling av Anders Nilsson. Spoon Jacksons texter till musik av Stefan Säfsten har urpremiär i slutet av april. Värt att kolla in.

TSAU!

Stefan Eriksson

Att hålla kunskapen levande, och förnya den

AV KARL-HENRIK STRÖM

KUNSKAPSINSTITUTIONER

Alldeles i början av 2004 träffade jag två generaldirektörer för kriminalvårdsverket, den nuvarande och den näst föregående. Vi var bland några hundra personer samlade i Gävle för att inviga det "nya" fängelsemuseet. Museer är kunskapsinstitutioner, framförallt med uppdraget att förvalta det historiska arvet – de "fasta" kunskaperna. Men museer kan också vara basen för forskning och kunskapsutveckling. Låt oss hoppas att en del av intresset för det nya museet hade detta senare som utgångspunkt.

Under några år på 1960-70 talen kunde man i Gävletidningarna följa valda delar av dåtidens skeenden på kriminalvårdens område. Gävleanstalten var en spegel av den tidens samhällskrav på förändringar. Förändringstrycket i samhället var så starkt att inte heller den slutna kriminalvården kunde undgå att påverkas. Gävle och kriminalvårdsanstalten befann sig un-

der några år i fokus för detta. Det handlade både om kriminalpolitik och kriminalvårdspolitik. Gulnade texter som den gången drog genom spalterna finns fortfarande kvar för analys. Rubrikerna talade om demokratiseringssträvanden, fängelseuppror och personalens och allmänhetens engagemang. Går dessa erfarenheter att levandegöra? Kan det ge kunskaper som är relevanta över tiden? Vilka av dagens förändringar behöver studeras för att öka vår politiska förståelse och kriminalvårdens förutsättningar för sitt uppdrag?

VAD INNEBÄR INSATSERNA?

I Tfk 2/2003 slår Kerstin Svensson an i mitt tycke rätt ton när det gäller behovet av kriminalvårdens kunskapsutveckling om sig själv. Det låter så enkelt självklart när hon säger att man "behöver veta vad insatserna innebär för att kunna utföra dem på ett vettigt sätt". "Ta till vara kunskap som finns" skriver hon, och lämnar många exempel.

Erfarenheterna från den "dynamiska tiden" för 30 år sedan kan vara ytterligare ett exempel. Inte av avgörande betydelse idag, men den beskrevs och beforskades. Opinionsbildningen var levande men tuff, personal och människor ute i samhället engagerade sig på den krävande gränslinjen mellan "vi och dom". Det vällovliga syftet med detta var att utveckla personalens meningsfulla delaktighet och förstås att göra det lättare för de intagna att överleva slutenheten, i bästa fall utvecklas och bättre klara återkomsten till samhället utanför. Att försöka minska det oundvikliga handikappet. Att påverka opinionen fanns också med i bilden. Intresset i omvärlden var stort. Det var en lärandeprocess för alla som var inblandade. Dokumentationen och kunskapsbildningen var en tid nära knuten till verksamheten. Det avkastade några rapporter i Kvs rapportserie. Men det är svårt att se att erfarenheterna och kunskaperna togs till vara för framtida utveckling.

INBYGGDA FORMER FÖR KUNSKAPS-UTVECKLING

Man kan inte diskutera kriminalvården utan det kriminalpolitiska perspektivet.

"Kriminalvården bedriver en komplex verksamhet utifrån en nästintill omöjlig uppgift som berör alla i samhället och riktas mot de mest utsatta", konstaterar Kerstin Svensson mycket riktigt. Politiskt och opinionsmässigt har uppgiften nog inte heller blivit "möjligare" på senare tid. Vunnen terräng är i fara, skulle man kunna säga. Utan inbyggda former för kunskapsutveckling vet man inte mycket om effekterna av de gamla och nya sparbetingen. Samtidigt som överbeläggningen, narkotikamissbruket och

våldet ökar ska personalen nu minskas påtagligt. Man kan enkelt räkna ut att det blir färre människor som möter människorna på anstalterna. Och för detta möte finns allt kortare tid eftersom inläsningen kommer att sträcka sig över allt längre perioder. Detta sägs spara personal och pengar, men är det verkligen säkert i det långa loppet? Facket säger att säkerheten för personalen kommer att försämrats. Och för de intagna? Det får bli lite "trial and error" över kunskapsutvecklingen.

FINNS VILJAN?

Om detta kan man argumentera. Men det finns uppenbarligen inte råd, tid eller vilja att göra kriminalvården mera kunskapsmedveten om sig själv. Det är det absolut första steget. Kerstin Svensson ger uttryck för ett "integrerat synsätt" på hur det skulle kunna gå till. Därefter kan man konstatera att det aldrig har funnits så många universitet och högskolor runt om i landet som nu. Men kunden, beställaren eller det "intressanta forskningsobjektet" är kanske alltför "problematiskt" för att kunna säljas in på forskningsmarknaden som ett angeläget kunskapsområde.

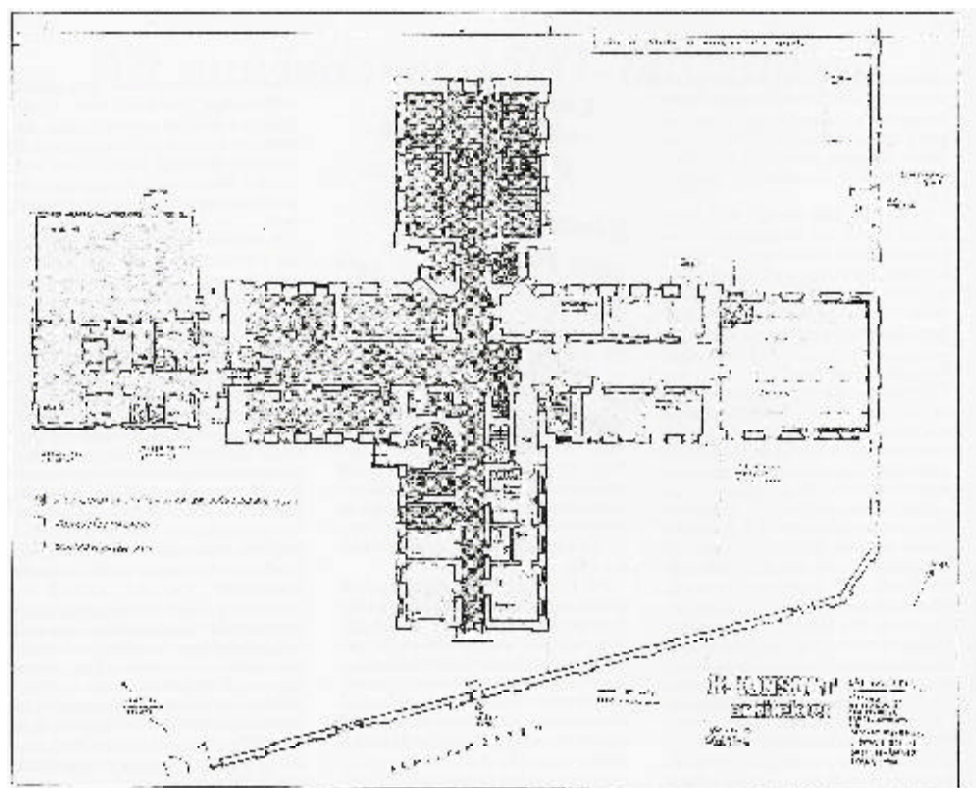
Nu är vi i den gynnsamma omständigheten att det finns ett museum som tar hand om de historiska kunskaperna. Där finns stort engagemang men ännu inte resurser på sikt. Det väcker förstås förväntningar på hur bevarande ska kunna göras kunskapsutvecklande. Är det en fråga för forskarna eller "upplevelseindustrin" eller någon annan? Vad kan göras för att fördjupa förståelsen av vad som händer och alltjämt händer medan resurserna minskar, de ansvariga, forskarna och vi andra vänder ointresset till?

Låt inte museet bli en metafor för fortsatt inlåsning av kunskaper och förståelse. Det som behövs är ett mindre snarare än större mentalt avstånd. Det är ju ändå vårt samhälle som kriminalvården företräder!

Karl-Henrik Ström
khs@bredband.net

Anstaltsdirektör vid Gävleanstalten och
redaktör för TfK under 1970-talet.

Ge oss fängelset!
Länsmuseet ville bevara fängelset i Gävle. Situationsplanen över bottenvåningen är hämtad från skriften Byggnadskultur, 1/87.
Tema: Fängelser i centrum.

Elektroniskt fängelse – fiktionen som blivit verklighet

AV KJELL KARLSSON

I bland annat USA finns sedan många år tillbaka institutioner som beskrivits som elektroniska fängelser. Det har i dessa fall handlat om institutioner där vissa funktioner, så som manövrering av dörrar, belysning eller tillgång till TV-mottagning, med hjälp av elektronik styrs från en central punkt i anläggningen. Även i de fall där man i stor utsträckning anlitat kamera som hjälpmedel för övervakning av de intagna har dock bevakning och upprätthållandet av säkerheten på institutionen bedrivits huvudsakligen manuellt. Argument för att utnyttja elektronik även för dessa delar av institutionens verksamhet har hitintills ofta avfärdats som illa grundade science fiction-teorier. Argumenten har också varit lätta att avfärda

eftersom omvärlden inte krävt någon större förändring av omfattning på eller utformning av det svenska fängelsebeståndet, men också för att det inte funnits någon för ändamålet anpassad teknik tillgänglig.

Omvärlden, inte minst i form av ekonomiska förutsättningar, är emellertid föränderlig - dessutom har den tekniska fiktionen blivit verklighet!

RADIOKOMMUNIKATION

Sedan ett par år tillbaka finns en it-baserad systemlösning designad för elektronisk övervakning av intagna i institutionsmiljö. Den elektroniska övervakningen

utförs med hjälp radiokommunikation, enligt samma princip och med samma beståndsdelar som sedan 1994 utnyttjats i den svenska intensivövervakningen. I det "elektroniska fängelse" som kan skapas med denna teknik kan en stor del av den manuella bevakningen ersättas av elektronisk övervakning, i syfte att höja säkerheten och/eller sänka kostnader för bevakning och säkerhet.

Den byggnad eller det område fängelset består av övervakas med hjälp av ett antal strategiskt utplacerade mottagare, vilkas mottagningsområden tillsammans täcker hela byggnaden eller området. Genom mottagarnas placering kan det område som skall övervakas noggrant definieras – dels kan det totala områdets yttre kant definieras, dels kan området indelas i önskat antal mindre delområden. Minsta område kan motsvara ett rum. Varje intagen bär en sändare i form av en fotboja vilken kommunicerar med de utplacerade mottagarna. Den information som denna kommunikation ger förmedlas trådlöst till en vanlig PC i vilken systemets programvara installerats.

OMEDELBAR REGISTRERING

I programvarans applikation kan de olika delområdena definieras som obligatoriska, tillåtna, neutrala eller otillåtna och registreringar respektive uteblivna registreringar från sändare och/eller mottagare kan ges de värden som önskas. En inbyggd schemafunktion gör det möjligt att definiera när den intagne får eller ska röra sig över den yttre gränsen liksom över de inre områdesgränserna. Detta gör det möjligt att individuellt och i detalj utforma bevakningen av varje enskild inta-

gen. Överträdelser registreras omedelbart i programvaran och kan avläsas av den som bemannar den PC där programvaran installerats.

Konceptet "elektroniskt fängelse" är genom enkel teknik och systemlösning ytterst flexibelt: Handhavande av systemet är enkel, bevakningen kan lätt anpassas när förutsättningarna för bevakning förändras, skalbarheten i systemet är i princip obegränsad och ett "elektroniskt fängelse" kan etableras respektive avvecklas - exempelvis för att flyttas dit platsbehov finns - på mycket kort tid. Då ett "elektroniskt fängelse" utnyttjar samma grundteknik som kriminalvården i dag utnyttjar vid IÖV och IÖVutsluss vet vi av erfarenhet att tekniken ger hög säkerhet i övervakningen och att den är svår att obemärkt manipulera. Till skillnad från vid manuell övervakning, ger tekniken därtill alltid besked om överträdelser i realtid.

POSITIVT MOTTAGANDE

Försöksverksamhet med denna teknik bedrivs redan i Holland och i USA. Målet för dessa verksamheter är att åstadkomma kostnadseffektivare former för fängelse. Jag har på plats haft tillfälle att studera ett av två holländska fängelser där tekniken utnyttjas. Det intryck besöket förmedlade var att konceptet och tekniken fungerar mycket väl. Konceptet har levererat den effektivitet man eftersträvat och övervakningssystemet har klanderfritt levererat den höga säkerhet man förväntat. Verksamheten har mottagits positivt av såväl intagna som personal vid institutionen. Personalen poängterade konceptets gynnsamma inverkan på umgänget med de intagna och allmänt på

den mentala miljön på fängelset. Detta tillskriver man bland annat det förhållandet att man kan fokusera på kontakten med de intagna och att bevakningen är "osynlig" och inte kräver fysiska arrangemang i form av staket, låsta dörrar o s v.

Den holländska pilotstudien av "elektroniskt fängelse" antyder att elektronisk övervakning kan utnyttjas för att för vissa målgrupper simultant förbättra kvalitet och kostnadseffektivitet i straffverkställighet på anstalt. På grupper av intagna med låg risk för misskötsamhet - exempelvis vissa "förstagångare", frigångare och vissa intagna under utslussning från längre straff - erbjuder konceptet möjligheter att frigöra resurser med bibehållen rimlig säkerhet. Frigjorda resurser kan utnyttjas för satsning på andra arbetsuppgifter.

GOD PLATTFORM FÖR UMGÄNGE

Om målet är att minska kostnader har konceptet speciellt goda effektiviserande förutsättningar i kombination med självförvaltning, där ett minimum av vårdpersonal krävs för att upprätthålla anstaltens inre service och där bevakning till mycket stor del kan överlåtas till tekniken. Vid nyetablering minskar utnyttjandet av elektronisk övervakning på institution inte enbart personalbehovet för bevakning och säkerhet, utan också kravet på att "bygga in" säkerhetshöjande och kostnadskrävande fysiska arrangemang i anläggningen. Konceptet kan också utnyttjas för att utan andra arrangemang höja säkerhet på öppen avdelning och skapa möjlighet till öppnare placering av intagna med högre risk. Den holländska erfarenheten på området antyder också att avsaknaden av

synliga fysiska arrangemang för säkerhet skapar en miljö som ger en god plattform för umgänge med och påverkan av den intagne.

Kostnaden för ett "elektroniskt fängelse" avgörs ytterst av val av målgrupp och de krav som ställs på verksamheten. Kostnaden för det elektroniska bevakningssystemet är beroende av en mängd variabler och den totala driftskostnaden påverkas av många andra parametrar än tekniskt arrangemang med avseende på säkerhet och bevakning. Det är dock helt uppenbart att dygnskostnaden/intagen för den elektroniska övervakningen redan vid förhållandevis små institutionsenheter, för ca 30 - 40 intagna, blir mycket låg - i dagsläget ca 40 kr. Den genomsnittliga personalkostnaden/dygn för en intagen vid svenskt fängelse var under år 2002 drygt 700 kr vid öppen avdelning och drygt 1 000 kr vid slutna avdelning. I det fall bevakningen av de intagna helt eller delvis kan överlåtas till ett tekniskt övervakningssystem antyder detta förhållande en väsentlig potential för effektivisering. Än större blir potentialen självfallet om även bemanningen för institutionens inre service kan minimeras genom utnyttjande av självförvaltning.

INGEN UNIVERSALLÖSNING

En systemlösning för ett "elektroniskt fängelse" erbjuder ingen universallösning för effektivare straffverkställighet på institution. Liksom det övervakningssystem som i dag utnyttjas i IÖV-verksamheten tillhandahåller en sådan systemlösning bara ett verktyg, möjligt att utnyttja för att skapa en komplett verksamhet. Avgö-

rande för verktygets ändamålsenlighet är hur och i vilket sammanhang det utnyttjas. Rätt utnyttjat besitter det dock en god potential att bidra till att kostnader för straffverkställighet i anstalt omfördelas och/eller minskas och därmed till den effektivisering svensk kriminalvård av i dag uppenbarligen är i behov av.

Kjell Carlsson, KVS-NO
Projektledare IÖV/IÖVutsluss

P.S. Den som har tillgång till kriminalvårdens intranät kan finna mer information om "elektroniskt fängelse" och andra tillgängliga elektroniska hjälpmedel för straffverkställighet på adressen Krimnet/Projekt och arbetsgrupper/Intensivövervakning/Övrig information/Etapp. D.S.

Fångarna, fängelserna och samhället

Det var inte bättre förr, snarare sämre. Det är en koncentrerad sammanfattning av en undersökning som försöker beskriva förändringar hos de anstaltsintagna och förändringarna i samhället som har betydelse för kriminalvården. I undersökningen betonas att det handlar om majoriteten av landets fångar och inte den minoritet av fångar som kan betraktas som farliga och som självklart skall inkapaciteras för att skydda andra.

Undersökningen kan beställas hos Kriminalvårdsstyrelsens förlag.

AV JAN GUSTAVSSON

1990-TALET

Välfärdssamhället sattes på hårda prov under 1990-talet och ekonomiska kriser har föranlett besparingar inom den offentliga sektorn, bl.a. inom skola, socialtjänst, missbruksvård, psykiatri mm. Hårdast drabbade blev ungdomar, ensamstående med barn och utomnordiska invandrare, enligt etablerade välfärdsundersökningar. Allt flera hade tillfälliga anställningar och antalet stadigvarande arbeten har minskat.

1992 OCH 2002 ÅRS FÅNGAR

Vid en jämförelse mellan 1992 och 2002 års fångar så har 2002 års fångar som grupp blivit mera marginaliserade och lever i större utsträckning ett liv utanför samhällsgemenskapen. De intagna som nu finns vid landets anstalter har längre strafftider, är oftare missbrukare och har en sämre social situation än intagna år 1992. Antalet utevistelser av olika slag har minskat men misskötsamheten har inte ökat med undantag av enrumsplaceringarna. Samhället har förändrats på en rad olika områden och sällan till fångarnas fördel.

NYA PÅFÖLJDER

Införandet av de nya påföljderna intensivövervakning och samhällstjänst har förändrat fångpopulationen. De mera resursstarka lagöverträdarna ges möjlighet till alternativa påföljder medan de övriga blir kvar i fängelset. Sysselsättning och bostad är en förutsättning för att kunna beviljas intensivövervakning och dessa intagna är oftast inte aktiva missbrukare. Att fångpopulationen blivit mera belastad förefaller därför i första hand vara en effekt av ändringar i valet av påföljd.

NARKOTIKAMISSBRUKET

Andelen narkotikamissbrukare på anstalt har ökat mellan 1992 och 2002. Men, en mindre andel av de intagna har lämnat positiva urinprov och befattat sig med narkotika i anstalten under 2002 än under 1992. Trots att den narkotikarelaterade misskötsamheten minskade under 2002 uppgav både personal och intagna att narkotikan direkt och indirekt är ett stort problem.

PERMISSIONERNA

Enstaka händelser, ofta tragiska och dramatiska, har uppmärksammats av massmedia och bl.a. initierat mera restriktivitet i kriminalvården. Restriktiviteten blev generell, den kom att innefatta alla fångar, trots att endast ett fåtal gjort sig skyldig till grov misskötsamhet. För att illustrera restriktiviteten kan nämnas att antalet §11-vistelser (frigång), §14 (fritidsaktiviteter) och §32 (normal och särskild permission) har kraftigt minskat mellan 1992 och 2002. T.ex antalet §14 vistelser har minskat från 23.133 under år 1992 till 4.333 år 2002.

MISSKÖTSAMHETEN

Angående de disciplinära åtgärderna varning, senareläggning och förflyttning så har cirka en fjärdedel av de intagna varit föremål för en eller flera av dessa åtgärder både 1992 och 2002. Däremot har enrumsplaceringarna ökat under 2002. Våld mellan intagna verkar inte heller ha ökat medan våld mot personal har ökat något. Tre fjärdedelar av de intagna har genomfört sina anstaltsvistelser utan rapporterad misskötsamhet.

Undersökningen avslutas med att diskutera frågeställningen "Vilka möjligheter har kriminalvården att motverka fängelsestraffens skadliga inverkan, påverka dynamiska riskfaktorer (ekonomi, arbete, bostad, missbruk, umgänge o.s.v) och därmed minska risken för återfall." Frågeställningen är i linje med kriminalvårdens vision "Bättre ut."

Undersökningen ger inget entydigt svar på denna komplicerade frågeställning men förordar en tydligare skillnad mellan öppen (inklusive öppen avdelning vid slutna anstalt), "halvvägshus," "utslussningsavdelning" och slutna anstalt där verksamheten vid de öppna anstalterna mera skulle inriktas mot självförvaltning, missbruksbehandling, arbete, bostad, utbildning, social träning, enskilda samtal, utevistelser och annat som kan antas underlätta de intagnas anpassning i samhället. Självförvaltning borde även i ökad omfattning tillämpas vid de slutna anstalterna. Intagna borde i högre grad än idag placeras vid öppna anstalter och vid misskötsamhet förflyttas till slutna anstalter. Ett mindre antal intagna skulle avtjäna hela strafftiden vid slutna anstalter.

notiser

URPREMIÄR

"Frihet för de fångna"

Svit för solist, kör och orkester

text: Spoon Jackson

musik: Stefan Säfsten

Kista Kyrka
söndag den 25 april kl 19.00

Högalidskyrkan söndag
den 9 maj kl 19.30.
Inträde: 60 kr

Spoon Jackson är en livstidsdömd fånge i USA som kom i kontakt med den svenske regissören Jan Jönsson, vilken i mitten av 80-talet satte upp "I väntan på Godot" på San Quentinfängelset efter att tidigare gjort detsamma med intagna på Kumla-fängelset.

Stanley "Spoon" Jackson föddes 1958 i Barstow, en liten stad i Mojaveöknen, Kalifornien. 19 år gammal var han inblandad i ett lägenhetsbråk där en person dödades och Spoon dömdes till livstids fängelse av en helvit jury utan möjlighet till benådning.

Det berättas att Spoon Jackson slutat tala då han inte tyckte han hade något mer att säga. Han blev nyfiken på Jan Jönssons arbete med att hitta de rätta fångarna till rollbesättningen och bad att få spela

Pozzo. I och med kontakten med Samuel Becketts pjäs började han skriva egna stycken. Sedan 80-talet har han bland annat också skrivit noveller och en självbiografi. Han har belönats med PEN-priset för fångar i USA.

Spoon Jackson har en egen hemsida - www.spoonjackson.com - där mer finns att läsa. För den som inte haft möjlighet att lyssna på Jan Jönsson när han berättar om mötet med Kumla-chefen Lennart Wilson, uppsättningen av "I väntan på Godot" på Kumla och San Quentin samt mötena med Samuel Becket i Paris vilken nyfiken och roat följde allt som hände, kan beställa en CD "Stunder av verklighet" från Sveriges Radios Butik programförsaljningen@sr.se

Dessutom visas i månadskiftet februari/mars en gratis kortfilm av Michel Wenzer på biografen Zita i Stockholm där Spoon Jackson läser sina dikter på en skapig telefon inifrån Pleasant Valley State Prison där han nu befinner sig.

notiser

Avhandling värd att läsa

Fånge i marginalen

Uppväxtvillkor, levnadsförhållanden och återfall i
brott bland fångar

Akademisk avhandling
av Anders Nilsson
Kriminologiska institutionen
Stockholms Universitet
106 91 Stockholm

ABSTRACT

Avhandlingens huvudsyfte är att utifrån ett resursperspektiv studera fångars levnadsförhållanden. Den empiriska delen baseras på en levnadsnivåundersökning riktad till fångar. Ett representativt urval av fångar (n=411) har intervjuats om sina levnadsförhållanden, i huvudsak så som de såg ut före frihetsberövandet. Flertalet av de frågor som ställts ingår i de nationella levnadsnivåundersökningar som riktar sig till befolkningen i stort vilket möjliggör jämförelser med befolkningens levnadsförhållanden.

Resultatdelen behandlar tre huvudområden; uppväxtvillkor, levnadsförhållanden samt återfall i brott. Resultaten visar att skillnaderna i förhållande till den övriga befolkningen är avsevärda inom samtliga de frågeområden som ingår i levnadsnivåundersökningarna; d.v.s. uppväxtvillkor, utbildning, sysselsättning, ekonomi, boende, hälsa, sociala relationer, politiska resurser och utsatthet för brott. Skillnaderna blir särskilt tydliga när olika resursbrister/ välfärdsproblem ses sammantaget. Bristande delaktighet och

anknytning till arbetsmarknaden och förekomsten av olika välfärdproblem gör att fångarna som grupp kan beskrivas som marginaliserade och/eller socialt exkluderade. Till denna bild kommer dessutom andra aspekter av levnadsförhållanden som inte tas upp i de levnadsnivåundersökningar som riktar sig till befolkningen, som missbruk av alkohol och/eller narkotika liksom att ha varit dömd till fängelse och att återfalla i brott. När man ser till särskilda grupper av fångar framstår situationen för kvinnliga fångar som särskilt problematisk. Missbruk är vanligare bland kvinnorna och de har en större ansamling av problem.

I förloppet från brottsdebut till återfall med ny kriminalvärdpåföljd sker en selektion i flera led. Fångarna som grupp skiljer sig till en början från befolkningen i stort, bl.a. genom att de har sämre uppväxt- och levnadsförhållanden, vidare kännetecknas de fångar som återfaller i

brott av sämre levnadsförhållanden än de som upphör med brott. Detta förlopp tolkas utifrån ett perspektiv där individens tillgång till resurser ses som avgörande för möjligheter och livschanser.

Avgörande för handlingsutrymme är även de förutsättningar som ges av det omgivande samhället. I avhandlingens avslutande del uppmärksammas därför kopplingen mellan individuella resursbrister och strukturella faktorer. Den samhällsekonomiska utvecklingen i Sverige under 1990-talet aktualiserar denna aspekt; den ekonomiska krisen och arbetslösheten drabbade marginalgrupper hårdare än andra. Mot bakgrund av denna utveckling och en ökad individualisering av synen på sociala problem antas avståndet mellan fångar och befolkningen i övrigt ha ökat. Något som också stöds av de få indikatorer härpå som finns att tillgå.

Nyckelord: fångpopulation, välfärd, resursperspektiv, marginalisering, recidivism.

Politisk religion

AV ALF METELIUS,

Turkiet kämpar med flera stora problemhärddar som måste lösas innan de kan bli medlemmar i EU. När beslutet tas i slutet på 2004 om medlemskapsförhandlingar kan påbörjas bör EU markera att kraven icke är uppfyllda, som situationen ser ut nu, och därför bör beslutet bli ett nej. Främst gäller detta kraven EU ställt inom området mänskliga rättigheter. Det måste dock stå klart att när Turkiet väl har uppfyllt EUs krav så är de välkomna som medlemmar i den Europeiska Unionen. Inom unionen finns idag företrädare för en syn som anser att EU är en kristen gemenskap inom vilken muslimska länder icke göra sig besvär. Denna efterblivna syn har företrätts av högt uppsatta personer. Det finns risk att denna syn sprider sig och att den mycket viktiga rollen som påtryckande faktor EU besitter vänds till att uppfattas som diskriminering och rasism. Det finns en risk att man i Turkiet skyller på att landet inte får bli medlemmar i EU av dessa religiösa skäl, en syn som lyfter fokus från de verkliga problemen. Det är därför mycket

viktigt att EU uttrycker åsikten att Turkiet är välkommet i samma ögonblick de uppfyllt EUs krav.

EN MILJARD MÄNNISKOR

Det finns en stark symbolik i ett turkiskt EU-medlemskap, inte minst på grund av att Turkiet är en stat med muslimsk befolkning. Syskonreligionerna kristendom och islam har ofta varit i konflikt sedan islam bildades, konflikterna har varit många och blodiga även om de två under vissa tidsperioder har levt sida vid sida i harmoni. På grund av dessa kontroverser genom historien, i kombination med hur dagens situation ser ut, är islam inget neutralt ämne. Det finns forskare och intressenter som av olika skäl förmildrar och bortförklarar islams baksidor samtidigt som det finns en utbredd misstänksamhet mot, myter och vanföreställningar om islam. Det finns många sanningar och många osanningar om en miljard människor utspridda över hela jordklotet. Ett samhälles kultur, dess myter och föreställningar, lever kvar från äldre tider, dessa

myter och föreställningar är något vi ärver och som samtidigt förändras i en ständigt pågående process. I Europa finns många förvrängda och felaktiga bilder om islam, muslimer och också om araber, vilka endast utgör ca 15 % av alla muslimer. En del av dessa föreställningar är av gammalt datum men återkommer i moderna versioner, ofta utan djupare reflektion.

MYTER FRODAS

För att bilda en stark identitet inom en grupp är ett av de mest effektiva verktygen att skapa en hotbild utifrån mot den egna gruppen. Vad gäller projektet Europa har detta ytterst haft många olika ansikten. Det senaste är den gröna faran, Islam, som ytterst hotbild för att stärka den europeiska gemenskapen och identiteten. Därmed inte sagt att det inte finns, eller finns, ett reellt hot, det är inte det som är fokus med denna artikel utan att det i denna identitetsskapande process lever och frodas myter och vanföreställningar. Det är lättare att förstå att Islam och därigenom även att Turkiet blir ett hot mot den Europeiska identiteten ur detta perspektiv, kanske inte minst för att denna europeiska identitet är så löst sammanhållen redan från början; vår identitet behöver ett starkt hot.

Islam är den största minoritetsreligionen i Europa. Egentligen är detta inte en fråga om religion utan om identitet och tillhörighet. Religionen blir ett sätt att uttrycka denna tillhörighet och denna mekanism blir naturligt starkare när en individ hamnar i ett utanförskap. Det viktiga för att behålla en stark identitet och grupp känsla blir ofta att belysa kontraste-

na och skillnaderna. Slutsatsen är alltså att religionen används som en enande faktor för grupper i utsatta situationer. Det finns en mycket viktig uppgift som Europa har framför sig; att vända utvecklingen och integrera islam. Detta kan endast ske genom en ömsesidig lärande process, där kunskaper och erfarenheter byts, både för att lära sig acceptera och respektera men också för att lära sig skillnaden mellan vad som hör till ett islam som kan vara med och forma framtiden och vad som hör till ett islam som ger uttryck för fundamentalistiska åsikter vilka måste konfronteras. Kan man tänka sig att den moderna sekulariserade formen av kristendom och dito islam skulle kunna integreras i ett framtida Europa? Det finns en tendens ditåt men vägen fram till detta mål kan inte bli annat än lång och krokig. Den sekulariserade formen av islam väcker starka reaktioner. Extra tydliga är dessa reaktioner hos mer fundamentalistiska grupper både i Turkiet och i andra länder. Dessa krafter är starkt emot att Turkiet blir medlemmar i EU då de anser att det skulle vara en signal till andra muslimska stater att det går att förena en västerländsk livsstil med den muslimska traditionen, vilket skulle vara ett stort nederlag för hela den muslimska fundamentalismens projekt. De fundamentalistiska krafterna är en verklig fara och dessa krafter måste bemötas. Samtidigt är det viktigt att denna avart av religion, oavsett inom vilken, inte smutsar ner det stora flertalets sekulariserade tolkning, eller kärnan i all religion; hur vi ska leva ett gott liv. Turkiets grundare, Atatürk, vars idéer fortfarande har ett brett och starkt stöd var redan från början tydlig med att Turkiet skulle vara en sekulariserad stat, även om man kulturellt hade en muslimsk identitet. Atatürk

avskaffade till exempel kalifatet 1924, vilket var den högsta maktfaktorn inom islam fram till denna tid. Sedan dess har det inte funnits någon motsvarighet.

FÖREGÅNGSLAND

Det finns i Turkiet en påtagligt stark vilja att identifiera sig mer med Europa och USA. Av alla de olika muslimska staterna med sina unika förutsättningar och historia och därigenom sin egen version av islam är Turkiet. Religion ur ett sociologiskt perspektiv har till uppgift att lösa en mängd moraliska problem som uppstår då många människor lever tillsammans och ur ett individuellt perspektiv att svara på existentiella frågor. Ur dessa perspektiv blir skillnaderna mindre och man kan istället börja belysa likheterna och göra ett ställningstagande som gäller framtiden. Den muslimska religionen spelar, ur detta perspektiv, ungefär samma roll i Turkiet som den kristna traditionen i Europa. Det är därför viktigt att Europa och resten av världen låter Turkiet utvecklas och vara ett föregångsland för andra muslimska stater så att islam kan utvecklas och integreras i demokratiska system.

Turkiet är ett modernt land och de stora städerna är i det mesta mycket likt vilken storstad i Europa som helst. En del av de muslimska traditionerna lever kvar precis som en del av de kristna traditionerna lever kvar i Europa. En av de starkaste bilderna som finns kvar i minnet är från finanskvarteren i Istanbul; mitt emellan två svarta vindlande skyskrapor fulla med finansföretag är en mycket liten och gammal moské belägen. En symbolisk bild för att religionen är stark och lever kvar som en bas för den kulturella identiteten

samtidigt som det finns mycket starka krafter som är globala, vilka är denna kulturens överbyggnad, i Turkiet som överallt annars. Kontrasterna är mycket starka i Turkiet, mellan modernt och tradition, mellan religiös ritual och sekulariserad, kanske inte minst på grund av landets utsatthet och minst sagt prekära situation både ekonomiskt, politiskt och geografiskt.

RELIGIÖS RETORIK

Samtidigt som denna rörelse mot ett modernt samhälle är stark och snabb finns också en tendens till ökat intresse för islam under de senaste åren. Flera partier med anknytning till religion har de senaste åren fått folkets stöd. Det finns också en ökad tendens i den offentliga debatten att använda religiös retorik. För de som förespråkar ett sekulariserat samhälle och gärna ser Turkiet som en Europeisk stat är detta en ovälkommen utveckling, men det måste också påpekas att det samtidigt finns nya religiösa ledare som förespråkar en utveckling av islam till vad man kallar demokratisk islam, dessa ledare är ofta inspirerade av liberalismens idéer. En av de faktorer som spelar in i återislamiseringen är den kraftiga urbaniseringen som ägt rum de senaste åren. Det har bildats stora slumområden utanför de stora städerna, speciellt utanför Istanbul. Invånarna här lever i ett slags utanförskap och religionen blir återigen ett sätt att skapa hopp samt en hållbar identitet.

Religionen har på senare år också fått sitt återinträde på den politiska arenan. Ett exempel på detta var under 1997 då Refah, (Welfare party), sitter på makten. Detta parti har klara kopplingar till islam

samt en islamistisk agenda. Partiet beslutar detta år att samarbeta med Iran. Samma år uttalar sig kristdemokrater i Europa att Turkiet inte är aktuellt för ett medlemskap i EU, huvudskälet anses vara; the difference in civilisations. Det finns problem med återislamiseringsen, inte minst för att man fjärrar sig från Europa. Religionen blev aldrig svagare under Atatürk utan drog sig bara undan det offentliga och organiserade. När nu trycket släpper kommer traditionen och den starka tron åter till ytan. Den nuvarande premiärministern Recep Tayyip Erdogan har haft starka kopplingar till politisk islam. Idag försöker han tona ner detta och jämför islams plats i det turkiska samhället med den kristdemokratiska rörelsen i Tyskland. Erdogan är mycket tydlig i sitt budskap idag; Turkiet är en modern stat som satsar på ekonomisk utveckling och EU-medlemskap. Även Turkiets utrikesminister, Abdullah Gul har gjort liknande uttalanden på OIC i Teheran (Organization of the Islamic Conference) om religionens tillbakadragna roll och den moderna utvecklingens dignitet i dagens samhälle. Detta är två politiker som varit kända som konservativa som nu förespråkar radikala förändringar. AKP har suttit vid makten en ganska kort tid och har lyckats genomdriva en mängd förändringar. Det är bara att hoppas att denna utveckling fortskrider.

Islam är den snabbast växande av alla religioner, i Europa samt i Sverige är det den näst största religionen. Det är på tiden att förståelsen för och integrationen av islam ökar. Ansvar för att denna process tar fart ligger hos båda parter. Detta är återigen inte en fråga om religion ur ett religiöst perspektiv, utan ur ett sociolo-

giskt. Tidpunkten för ett turkiskt EU-medlemskap är oviss och svårbedömd, men bara att processen har tagit fart sätter igång nya tankar hos individer och institutioner. De flesta har aldrig explicit formulerat tanken vad det skulle innebära om Turkiet blev medlemmar i EU, men kanske skulle många frågor rörande EU-projektet lyftas till en annan nivå än bara de mest konkreta, ekonomiska och tekniska frågorna. Är det inte just denna diskussion EU-projektet så väl skulle behöva; diskussionen om vad för slags framtida samhälle vi vill ha? Borde inte antalet muslimer i ledande positioner inom näringsliv och politik både på nationell och paneuropeisk nivå spegla den antalsmässiga fördelningen i de demokratiska samhällen där dessa är medborgare? En diskussion inom EU med fokus på islam och framtiden skulle lyfta fram och synliggöra ett motstånd och en rädsla underbyggd av fördomar som behöver vädras. Vem skulle ifrågasätta att processer rörande integration och ökat samarbete över religion- och gruppgränser har en positiv inverkan på både ekonomi och välstånd? Problemet står alltså inte att finna i Turkarnas sätt att praktisera sin religion, (de som nu gör det), utan i Europas syn på islam vilket får politiska följder för Turkiet. Problemet ligger i betraktarens öga.

Alf Metelius

Artikeln tidigare utgiven som en projekt rapport vid Handelshögskolan ht 2003.
Litteratur som tjänat som grund:
Howe Marvine, Turkey Today, Westview Press 2000.
Karlsson Ingmar, Islam och Europa, W&W 1994.

Här finns plats för den artikel som du börjat skriva på.

Se till att den kommer med i nästa nummer.

Manusstopp i mitten av maj.

Tidskrift för Kriminalvård på Internet
www.algonet.se/~schlyter/TfK.html
Planer finns på nya levande sidor.